

DILLEN, A., *Ivan Boszormenyi-Nagy als inspiratiebron voor opvoeding en begeleiding van kinderen en jongeren*, in *Tijdschrift voor Welzijnswerk* 31 (2007), 7-13. (= revised version of: DILLEN, A., *Kinderen, kwetsbaar en gekwetst. Voorbij het slachtofferschap in de lijn van het contextuele denken en het salesiaanse opvoedingsproject*, in DON BOSCO VORMINGSCENTRUM, *Kwetsbare jongeren. Een uitdaging voor de samenleving en voor het salesiaans opvoedingsperspectief*, Brussel, Don Bosco Vormingscentrum, 2006, 93-106)

IVAN BOSZORMENYI-NAGY ALS INSPIRATIEBRON VOOR OPVOEDING EN BEGELEIDING VAN KINDEREN EN JONGEREN¹

Annemie DILLEN²

Kinderen zijn kwetsbaar... Het is een slogan die ik meer dan eens in de buurt van een school zag hangen. We worden aangespoord om voorzichtig te zijn. We leven immers in een wereld vol bedreigingen voor kinderen: op de weg, bij vreemden, maar ook thuis lopen kinderen gevaar. Denken we aan de steeds terugkerende mediaberichten over kinderen die slachtoffer werden van verkeersongevallen, van geweld, verkrachting, ontvoering, maar ook van misbruik door de eigen ouders. De kwetsbaarheid van kinderen brengt sommige mensen tot een angstige en krampachtige bescherming van kinderen. Want kinderen zijn een heel kostbaar bezit.

Deze ruwe schets is één kant van het plaatje van onze huidige samenleving. Wanneer kinderen een beetje ouder worden en we over jongeren spreken, is de slogan doorgaans niet 'jongeren zijn kwetsbaar', maar wel: 'jongeren zijn agressief' of 'jongeren vertonen

delinquent gedrag'. Waar bij kinderen het paradigma van de onschuld, de kwetsbaarheid en het slachtofferschap centraal staat, speelt bij jongeren de verantwoordelijkheid en schuld veel meer een rol – althans, zo komt me het maatschappelijke discours voor.

Beide voorstellingen zijn ongenueanceerd. Kinderen zijn geen onschuldige engeltjes, maar kunnen bij momenten ook echt schuld dragen aan onverantwoord gedrag. En jongeren vertonen lang niet altijd delinquent gedrag of neigingen tot opstandigheid, en als ze dat al doen, dan liggen er meestal dieperliggende oorzaken ten grondslag aan hun gedrag. Toch brengen beide voorstellingen ons iets bij over hoe mensen en relaties in elkaar zitten: mensen, en in het bijzonder ook kinderen en jongeren, kunnen diep gekwetst worden en slachtoffer zijn, maar tegelijk ook (in een zekere mate) verantwoordelijk voor hun gedrag.

7

- 1 Deze tekst verscheen eerder in licht gewijzigde vorm in C. LOOTS & C. SCHAUMONT (ed.), *Kwetsbare jongeren. Een uitdaging voor de samenleving en voor het salesiaans opvoedingsproject*, Brussel, Don Bosco Vormingscentrum, 2006, 93-106.
- 2 De auteur is als postdoctoraal onderzoeker F.W.O.-Vlaanderen verbonden aan de Faculteit Godgeleerdheid van de K.U.Leuven. Contact: annemie.dillen@theo.kuleuven.be.

Ivan Boszormenyi-Nagy en zijn visie op relaties

Het contextuele denken van Ivan Boszormenyi-Nagy, een Hongaars-Amerikaans psychiater, biedt ons een kader om over het 'gekwetst worden' en het 'verantwoordelijkheid dragen' verder na te denken. Mensen zijn relationele wezens, mensen zijn verbonden met elkaar, onderling van elkaar afhankelijk en verantwoordelijk voor elkaar. Ze leven niet op eilandjes, waarbij hun gedrag geen invloed zou hebben op anderen. Deze visie is voor de niet-gelovige, maar wel door joodse en christelijke bronnen geïnspireerde psychiater Nagy het uitgangspunt voor zijn denken.

8

Een kind wordt geboren en krijgt daarbij het leven van zijn of haar ouders, als een soort 'geschenk'. Indien de ouders het kind verder opvoeden, geven ze ook nog veel meer dan enkel het leven aan het kind. Een kind ontvangt liefde, warmte, verzorging, voeding, veiligheid, vorming, enzovoort. Maar ook ouders ontvangen van bij het begin heel wat van hun kind. Vaak beleven ouders de geboorte van een kind als een geschenk. Een kind dat lacht, maakt hen blij. En peuters en kleuters zullen al snel geneigd zijn om hun ouders te troosten, wanneer deze verdrietig zijn, of om hen te helpen met huishoudelijke karweitjes. Kinderen maken vaak tekeningen voor hun ouders, of willen hun ouders helpen wanneer ze ruzie maken, als ze voor problemen zoals echtscheiding staan, of wanneer één van de ouders ziek wordt.

Er zijn oneindig veel manieren waarop ouders aan kinderen, en kinderen aan ouders geven. Het gaat daarbij evenwel niet om een symmetrische balans

van geven en nemen. Een kind kan nooit alles aan zijn of haar ouders 'teruggeven'. Bovendien zou het een pervertering zijn om de dynamiek tussen geven en nemen voor te stellen als een 'do-ut-des'-relatie, een utilitaristische relatie waarbij de ene aan de andere geeft opdat de andere iets zou teruggeven.

Wanneer Nagy het heeft over geven en nemen beschrijft hij een 'ethische dynamiek' in menselijke relaties, die veel te maken heeft met 'rechtvaardigheid' en 'billijkheid'. Het is belangrijk dat kinderen 'billijk geven' aan hun ouders. Soms geeft een kind immers teveel, en is het overloyaal. Niet zelden komt het voor dat ouders al te grote verwachtingen hebben van kinderen, bijvoorbeeld in het geval van echtscheiding. Heel duidelijke situaties waarbij een ouder teveel vraagt van een kind zijn situaties van incest. Het is belangrijk dat ook ouders billijk geven aan kinderen, dat ze kinderen geen liefde, vorming, voedsel enzovoort onthouden. Tegelijkertijd kunnen ook ouders teveel geven en niet in staat zijn om te ontvangen. Wanneer een ouder zijn of haar kind van zeventien behandelt alsof het een kind van zeven is, voor wie nog heel de tijd moet worden gezorgd, dan zijn ouders overbeschermend. Ze laten niet toe dat het kind ook zelf verantwoordelijkheid opneemt en op die manier ook aan de ouders 'geeft'. In dat geval spreekt Nagy van een verstoorde balans van geven en nemen, of nog: een balans die niet meer in beweging is, maar stagneert.

Passend geven, maar ook kunnen ontvangen van de andere, zijn belangrijk. En ouders moeten meer geven aan hun kinderen dan omgekeerd. Ouders staan bovendien voor de taak om hun

kind erkenning te geven voor wat hij of zij geeft. Een kind dat een ouder wil troosten, maar steeds weggestuurd wordt, loopt een grotere kans op een verminderd zelfvertrouwen dan wanneer het kind erkenning krijgt voor de poging tot geven aan de ouders. Of nog: wanneer een kind alle zorg opneemt in huis, nadat de moeder gestorven is, maar hiervoor geen erkenning krijgt van de vader die zelf zeer sterk rouwt, kan dit op termijn moeilijkheden geven voor het kind. Het kind wordt in deze situatie 'destructief geparentificeerd'. Het kind wordt tot ouder gemaakt, wat hier leidt tot destructieve gevolgen: de kans bestaat dat een kind later als volwassene zelf anderen gaat uitbuiten en van anderen gaat eisen wat het als kind niet gekregen heeft. Op die manier wordt de verstoorde balans van geven en nemen verder gezet. Wanneer dit gebeurt van generatie op generatie, spreekt Nagy over 'de roulerende rekening'.

Onrecht... dat moet worden gestopt én begrepen

Onrecht dat wordt doorgegeven, kan echter ook gestopt worden. Het is immers niet omdat een kind slachtoffer is geweest van een uitbuitende ouder-kind relatie, omdat een kind geparentificeerd werd, dat het later het morele recht heeft om zelf anderen uit te buiten. Integendeel, een mens draagt steeds ook verantwoordelijkheid voor zijn of haar daden. Nagy spreekt wel over '**destructief recht**'. Daarmee bedoelt hij de situatie waarbij een kind (of een volwassene) uitgebuit wordt en als het ware – in de balans van geven en nemen – een tegoed, een 'recht', verwerft om van anderen later te krijgen wat het als kind of in een

andere situatie niet gekregen heeft. Het gaat hier evenwel om destructief recht: recht dat voortvloeit uit onrecht en vaak tot onrecht leidt. Dit begrip 'destructief recht' beschrijft en verklaart waarom mensen die zelf slachtoffer waren, in een aantal situaties ook dader worden. Het wil echter niet zeggen dat het uitbuitende gedrag naar anderen toe op basis van het destructieve recht moreel geoorloofd is.

Wanneer mensen voor elkaar zorg dragen, elkaar op een positieve manier bejegenen, bouwen ze '**constructief recht**' of 'verdienste' op. Het is daarom belangrijk dat de destructieve spiraal van onrecht, de 'roulerende rekening', kan worden omgebogen en dat mensen op het spoor van de 'verdienste' gezet worden.

Deze begrippen en de samenhang ertussen maken het mogelijk om ervaringen van jongeren te duiden. Een adolescent die uitdagend of opstandig gedrag vertoont, doet dit meestal niet 'zomaar'. Vaak zijn er heel wat ervaringen die kunnen helpen verklaren hoe iemand ertoe komt om zijn of haar destructief gedrag te vertonen. Nagy zal in heel veel gevallen spreken over '**onzichtbare loyaliteit**'. Door het destructieve gedrag wil de jongen of het meisje bijvoorbeeld gezien worden door de ouders, of de aandacht van de ouders afleiden van het verdriet om de echtscheiding. Dit zijn mogelijke interpretaties, die duidelijk maken dat het contextuele denken mensen uitdaagt om altijd te zoeken naar dieperliggende motieven die voortvloeien uit de balans tussen geven en nemen van mensen. Want mensen zijn geen monsters, die voor hun plezier anderen kwaad doen.

Mensen zijn geroepen tot verantwoordelijkheid, en in het nemen van hun verantwoordelijkheid, verwerven ze bovendien verdienste. En dan kan men spreken over een positieve spiraal...het goede dat zich voortzet in plaats van de roulerende rekening van onrecht doorgegeven van generatie op generatie, of van de ene op de andere.

Verantwoordelijkheid en verdienste

Het geloof dat mensen geen monsters zijn en altijd, ondanks het destructieve recht dat ze verworven hebben, juist aangesproken moeten worden op hun verantwoordelijkheid, betekent een uitdaging voor elke hulpverlener en opvoeder en voor elk opvoedingsproject. De kwetsbaarheid van kinderen en jongeren en de feitelijke gekwettheid vraagt veel aandacht en erkenning. Maar geen enkel kind, geen enkele jongere is 'louter' slachtoffer. Elk kind en jongere draagt in zekere zin ook verantwoordelijkheid voor wat hij of zij van het leven maakt. Dit wil niet zeggen dat elk kind of jongere medeschuldig is aan onrecht dat hem of haar is aangedaan. Maar de manier waarop met het gegevene, de feiten wordt omgegaan, is niet deterministisch bepaald. Hier hebben mensen een zekere vrijheid en verantwoordelijkheid.

Juist in die vrijheid en verantwoordelijkheid ligt de eigenwaarde van mensen. En mensen als subjecten ernstig nemen wil zeggen hun verantwoordelijkheid serieus nemen. Het is soms makkelijk om zichzelf blijvend als slachtoffer te zien, maar dat leidt vaak tot passiviteit, tot berusting en maakt het moeilijker om met het onrecht op

een positieve manier om te gaan. Wanneer anderen een kind of een jongere ook steeds vanuit de slachtofferrol beschouwen, krijgt dit kind of deze jongere weinig stimulansen om de eigen verantwoordelijkheid voor het verdere leven onder ogen te zien.

Enkele passages uit een boek als illustratie

Enkele korte passages uit het recente boek 'De kracht van een vrouw' van Marianne Frederikson kunnen dit illustreren. In het boek wordt verteld hoe een klein meisje, Maria, het slachtoffer werd van (seksueel) geweld door haar vader. Haar moeder, Stina, wordt omgeven door haar eigen ouders en vrienden die samen met haar zoeken naar een manier om met het gebeuren en met de gekwetste Maria om te gaan. Maria leert lezen bij een oudere vrouw, een leerkracht, Elin.

Haar moeder Stina vertelt: "Ze belde me vanochtend en ratelde alle klinkers van het alfabet op, ongelofelijk trots over hoe goed het ging". "Wat een mijlpaal", zei Erik Rask. "Ik geloof dat Elin het meisje goeddoet", zei Ragnar. "Ze heeft vaker de zorg gehad voor beschadigde kinderen en ze geholpen door alleen maar te doen alsof er niets aan de hand was. Niets geen medelijden, geen getroost en al helemaal geen psychologische wijsneuzigheden". (...) Jullie wanhoop en angst mogen jullie de vrije loop laten als jullie alleen zijn, ieder voor zich. En jij, Stina, bent de belangrijkste van allemaal. Dus ik vraag je om het verschrikkelijke op een afstand te houden en je ongerustheid niet op haar over te brengen." "En als ik dat niet voor elkaar krijg?" "Maria is geen zielenpoot, ze is een sterk, eigenwijs en erg intelligent kind. Volgens mij weet Erik

dat ook en behandelt hij haar met respect", zei Gunilla. (p. 185-186)

Verder in het boek lezen we hoe een andere vrouw tot de moeder, Stina, over Maria spreekt: "Als wij ophouden haar zielig te vinden", zei Sirkka, "dan zal ze ook steeds minder behoefte hebben om zichzelf zielig te vinden." (p. 240)

Elders in het boek wordt de eerste ontmoeting van deze moeder (Stina) met een therapeut (Axelsson) beschreven. De moeder is zelf ook slachtoffer van het geweld van haar ex-man. Ze denkt bij zichzelf: "Die Axelsson had verdomme gelijk. Ze had de schaamte, die altijd hand in hand gaat met schuldgevoel, zelf gekozen. Ze had geluisterd naar al die mensen die zeiden dat zij het slachtoffer was. Maar nu had ze te horen gekregen dat haar werkelijke zonde het verraad jegens haarzelf, haar kracht, haar opdracht was. Ze was geen slachtoffer." (p. 72).

Het aanspreken van de eigen kracht

Deze passages stemmen op vele manieren tot nadenken en zijn veel rijker dan we hier kunnen illustreren. Duidelijk wordt in elk geval dat 'slachtofferisme', het blijven steken in de slachtofferrol, geen verbetering met zich mee brengt. De roep tot verantwoordelijkheid voor zichzelf, het aanspreken van de eigen kracht en de eigen talenten, hebben zowel bij het kind (Maria) als bij de moeder (Stina) een bijzonder effect. Niet enkel het negatieve wordt benadrukt, maar er wordt vooral aandacht besteed aan het goede, aan de toekomst en de verantwoordelijkheid voor zichzelf en voor anderen. In de literatuur worden

deze klemtonen ook wel verbonden met de resilience-benadering, een handelen waarbij de nadruk ligt op de veerkracht van de mensen en niet enkel op wat misliep.

Belangrijk is wel dat een kind er niet alleen voor staat in het ontwikkelen van de veerkracht, of om het in termen van Nagy te zeggen, in het ombuigen van destructief recht naar constructief recht. Verantwoordelijkheid mag ook geen verpletterende verantwoordelijkheid worden. Een kind of jongere die gekwetst is (en uiteindelijk loopt elke mens in meerdere of mindere mate kwetsuren op), heeft nood aan ondersteuning. Ook hier weer geldt: geen enkele mens leeft op een eiland. De verantwoordelijkheid voor het eigen leven waarmaken nadat men gekwetst geweest is, kan maar wanneer er zorgende anderen in de buurt zijn. Anderen die steun bieden, een luisterend oor, maar die tegelijk ook uitdagen, 'vooruit-roepen' en stimuleren om niet bij de pakken te blijven zitten.

Hoopvol perspectief

Het geloof dat het 'destructieve recht' kan worden omgebogen, en dat het opnemen van nieuwe verantwoordelijkheden voor zichzelf en voor de andere mensen daarbij 'tot leven roept', vloeit bij Nagy niet voort uit het christelijke geloof. Hij werd wel sterk door de joodse filosoof Martin Buber geïnspireerd, voornamelijk in zijn visie op schuld en dialoog. Maar daarnaast pretendeert Nagy zijn theorie voornamelijk op klinische praktijk te hebben gebaseerd.

Voor christenen is Nagy's visie op mensen en op relaties echter bijzonder boeiend, omdat Nagy een naam

geeft aan wat hoop mogelijk maakt in relaties en omdat hij mensen door zijn begrippenkader de kans biedt om te begrijpen wat er gebeurt in relaties. De christelijke visie reikt echter een naam aan voor wat Nagy niet benoemt, met name de basis voor het hoopvolle perspectief. Ook christenen hopen dat relaties geheeld kunnen worden en dat kwetsuren niet het einde zijn. Deze hoop is niet enkel gegrond in ervaring, maar voornamelijk ook in het geloof in een God die leven wil, die mensen vrij wil maken en mensen oproept om hun leven op een positieve wijze uit te bouwen.

Het is een uitdaging om in concrete opvoedingsprojecten te getuigen van deze hoop onder andere door elke gekwetste jongere te stimuleren om verantwoordelijkheid op te nemen en niet in een slachtofferrol te blijven zitten, en door tegelijk elke jongere erkenning te geven voor de moeilijke situaties die hij of zij heeft meegeemaakt, maar ook voor de positieve acties die hij of zij onderneemt.

Jongeren nabij zijn in hun context

Daarbij is het belangrijk om elke jongere ook in zijn of haar context te benaderen en bijzondere aandacht te hebben voor relaties met familieleden en vooral met de ouders. Ieder die werkt met jongeren, krijgt soms verhalen te horen over ouders, waarbij men denkt: 'deze mensen hadden beter nooit kinderen gekregen'. Het contextuele denken nodigt opvoeders echter uit om verder te durven kijken en om ouders ook erkenning te geven voor hun reële verdiensten, al zijn deze soms niet makkelijk te zien. Ouders zijn in de eerste plaats mensen

die heel vaak verantwoordelijkheid willen nemen voor hun kinderen, maar daar feitelijk niet altijd even goed in slagen. Het is belangrijk voor de jongeren om hun ouders niet zwart te maken, want dan stelt men zich als opvoeder of hulpverlener onbetrouwbaar op tegenover de jongere. Elke jongere is immers, zichtbaar of onzichtbaar, loyaal tegenover zijn of haar ouders.

We staan voor de opgave om niet enkel de hele complexiteit van de menselijke persoon in de jongere te ontdekken, maar ook in zijn of haar ouders. De band met ouders, maar ook met andere familieleden, is zeer wezenlijk voor elke mens. Wanneer hierin barsten komen, weegt dat vaak dubbel zo zwaar als wanneer andere relaties stuklopen. Het is dan ook van wezenlijk belang dat in opvoedingsprojecten kinderen en jongeren in hun bredere familiale context benaderd worden. Dit wil niet zeggen dat ouders per se moeten worden uitgenodigd of dat er veel uitdrukkelijk overleg moet zijn met ouders. Het wil wel zeggen dat jongeren de ruimte moeten krijgen om hun familiecontext ter sprake te brengen en de banden te beleven.

Uitgedaagd door het contextuele denken

Verschillende andere elementen liggen voor de hand, zoals het kijken naar de mens in zijn of haar totaliteit, de mens als dynamisch en relationeel wezen en de mens levend in fundamentele spanningsvelden. Bij Nagy is deze gedachte geïmplementeerd in de visie dat hij geen algemene normen wil voorschrijven, maar dat in elke familiecontext opnieuw moet

gekeken worden naar de feitelijke balansen van geven en nemen. Elke jongere is uniek, niet enkel als individu, maar ook in zijn of haar relationele context, zo leren we bij Nagy. Het is die unieke relationele context die vaak een verklaring kan bieden voor kwetsuren of voor destructief gedrag van jongeren. Maar het is diezelfde context waarbinnen ook 'hulpbronnen' gevonden kunnen worden, die jongeren opnieuw op weg zetten om constructief recht op te bouwen.

Mensen zijn immers wezenlijk verbonden met elkaar, zo lezen we bij Nagy. Mensen zijn verantwoordelijk voor de consequenties van hun relaties en deze verantwoordelijkheid gaat als het ware de ethische keuze vooraf, aldus Nagy. Mensen kunnen immers beslissen om deze verantwoordelijkheid op te nemen of niet. Daarom spreekt Nagy over een 'ethische verbondenheid': de verbondenheid is niet neutraal, maar kan bijvoorbeeld rechtvaardig of onrechtvaardig ingevuld worden. Deze verbondenheid is bovendien 'dynamisch' en niet deterministisch. Een mens wordt immers niet volledig door het verleden bepaald. Het komt er boven alles op aan te zoeken naar rechtvaardige verhoudingen, naar vormen van passend geven en naar manieren waarop mensen elkaar erkenning kunnen geven voor hun verdiensten en zo vertrouwen kunnen opbouwen.

Wie handelt vanuit het contextuele denken van Nagy, beaamt de visie, vertolkt in het boek *'Tussen geven en*

nemen', dat contextueel werk als doel heeft "familieleden die nauw bij elkaar betrokken zijn, te helpen elkaar bij te staan." De opvoeder of hulpverlener doet niet het voornaamste werk. Het zijn de gezinsleden onderling die elkaar moeten helpen. Het is de kwetsbare en gekwetste jongere zelf die opnieuw zijn of haar kracht moet terugvinden in dialoog met anderen. De kwalitatieve aanwezigheid van de opvoeder of begeleider kan daarbij een steun zijn. Maar elke opvoeder stoot ook op grenzen en zal dan beseffen dat hij of zij niet alles in de hand heeft en dat opvoeding en begeleiding van jongeren om zeer veel vertrouwen vraagt. Velen zullen beamen dat vertrouwen in de jongere wezenlijk is, en sommigen zullen ook spreken over vertrouwen in God, die het leven van die unieke jongeren de moeite waard vindt en kansen wil geven.

Literatuur

- Boszormenyi-Nagy, I. & B. R. Krasner, *Between Give and Take. A Clinical Guide to Contextual Therapy*, New York, 1986. [= Boszormenyi-Nagy, I. & B. R. Krasner, *Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie (uit het Engels vertaald door N. Bakhuizen)*, Haarlem, 1994].
- Dillen, A., *Ongehoord vertrouwen. Ethische perspectieven vanuit het contextuele denken van Ivan Boszormenyi-Nagy*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2004.
- M. Frederikson, *De kracht van een vrouw*, Breda, De Geus, 2006.